

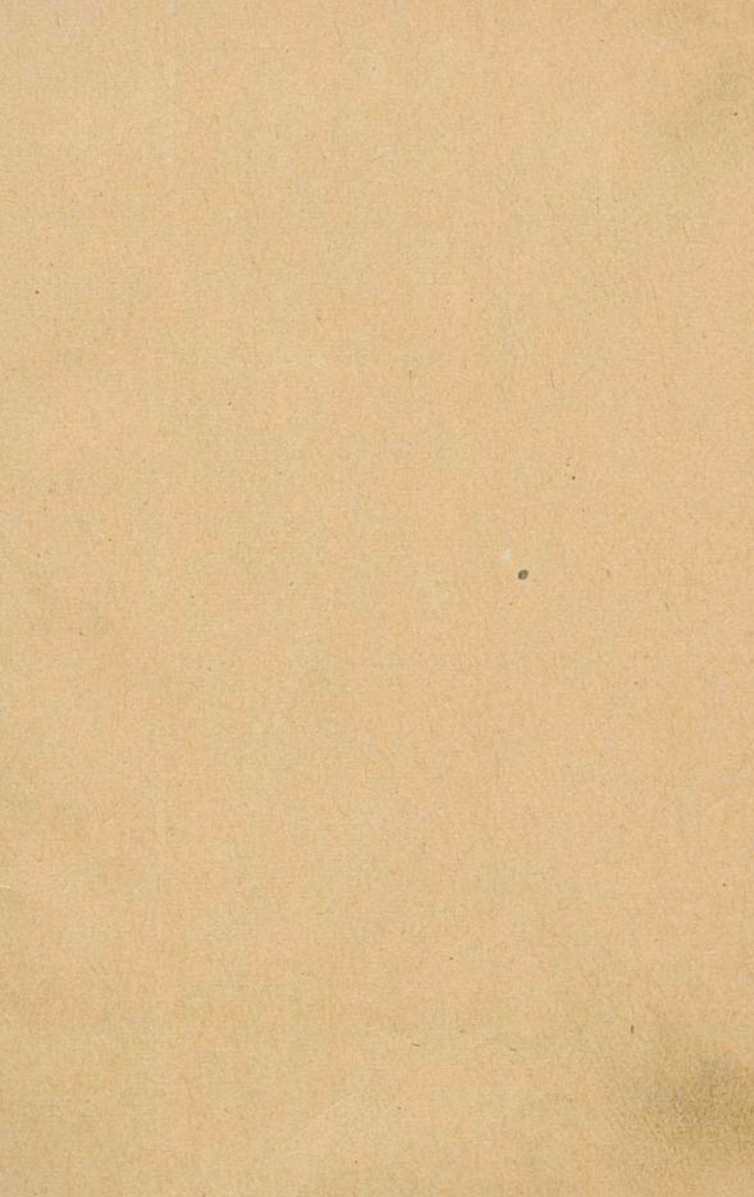
БА 67

Гушча Т.

Сцэнічныя
творы

1917

ВЫДАНО «ВОЛЬНАЕ БЕЛАРУСИ».

БА 67

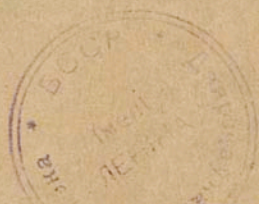
Гарас Гушча.

СМЯСЛІЧЫЯ

ТВОРЫ.

Бел. аддзел. кн. пал. Інтв. 1917 г.

Інтв. 1917 г. Б-67

МІНСК.

1917 г.

З ь м е с т:

1. Антоць Лата. стр. 5.
2. На дарозі жыцця. стр. 25.

Друкарня Н. М. Нахумова (старшага).

175. п 4. 7000

Тарас Гушча.

АНТОСЬ ЛАТА.

Сцэнічны твор на 2 акты.

А С О Б Ы.

Антошь Лата

Габрусь

Рыгор

Шынкар Бэрка

Шынкарка Лэя

Нівядомы

I Здань

II Здань

Карчомныя гулякі.

Пьянство і цьварозасьць

АНТОСЬ ДАТА.

Сцэнічны твор на 2 акты.

Зьява першая.

(Адбываецца ў патайным шынку, у мястэчку. Шынок брудны, бедны, ніпрыбраны. За адным столікам сядзіць стары жyd; узьдзеўшы акуляры, ён ні дводзіць вачэй ад кнігі. сядзіць і барухаецца; калі-і-калі бубніць у голас. За другім столікам сядзяць шча маладыя селяне, Габрусь і Рыгор. Перад імі і-раіць пустая бутэлька. Старая Ляя нідалёка ад Бэр-і-вяжа панчоуху.)

Г а б р у с ь (сьпевае).

Ой, валэ ж мае,

Ды ўсё палавыя!

Чаму вы ні гарэце?

Ой, леты ж мае,

Ды ўсё маладыя!

Чаму ж дарма гінеце?

Р ы г о р [Сперша сядзіць панурыўшыся, потым

ўздымае галаву. Да Габруся] Ну, зацягнуў, як на хаўтурах! Кінь, дружэ! І так моташна на сэрцы, а ён яшчэ цягне, бы воўк вые. Хіба весялейшых песьняў німа?

Г а б р у с ь. Ні сьпеваюцца, брат, вясёлыя песьні. Дома ні лады, жонка хвора, нідоімкі шмат, а тут яшчэ загуляліся... Ну яго к чортавай матары!

Р ы г о р. Ні давайся, брат! Да дому хочацца, — сядзі, гуляй; плакаць зажадалося, — а ты песьні сьпевай. (Бярэцца у бокі і скача, падпеваючы).

Ой, ты, куме, мой кумок!

Бадай табе трасца ў бок:

Дзе ты, куме, прападаў,

Каб ты ногі паламаў?

Ці ні быў ты у Цацэлі,

Ці у Тэклі, ці Марцэлі,

А то можа у Югалі?..

Дзе чартэ цябе ганялі?!

[Сам да сябе]. Другую!

Свіння ў рэні, свіння ў рэні,

Парасята ў грэццы,

А музыка без языка

Каля печы трэцца!

[Падскаківае і крэпка стукае нагамі. Падыходзіць да столу, абнімае Габруся] Габруська, мілы! Вышпел яшчэ, га?

Г а б р у с ь. (Слаба працівячыся) А ніхай знай братка, згарыць, — і так, падла, шаломіць. Можа будзе

Р ы г о р. Душа меру знае! Эй, Лэя! дай яшчэ поўкварты. [Сьпевае].

«Ад півы баліць сьпіна,

Ад меду—галава,
Каб чарачку гарэлачкі,
Дык я была-б здарова.

(Уваходзіць Лэя с поўквартай)

Г а б р у с ь. Лэя—цёгка, Лэя—мама:

Пашкадуе гэтак сама—

І накорміць і напоіць.

Хоць і добра нас падоіць.

Чаму цябе, Лэя, чэрці ні хапаюць? Жывеш ты жывеш, і зносу табе німа. Колькі табе ужо год?

Лэя. [Ставіць на стол поўбутэлькі]. Ні ведаю, галубок; жыву, от, пакуль Бог пазваляе, а гадоў сваіх ні лічу. І на што іх лічыць? Грошы трэба лічыць, трэба лічыць гусі, авечкі, а гадэ—Бог злічыць. Нішняго ні вазьму, твайго, галубок, ні займу.

Р ы г о р. (Пазірае на Лэю, плюе у бок) Тфу! Будзе яшчэ Бог турбавацца—лічыць яе гадэ. А каб цябе сьнег спаліў! Чуеш ты, Габрусь, што яна гаворыць?

Г а б р у с ь. Ведама старая—здзяцініла! Ёй здаецца, што Богу німа чаго больш і рабіць, як лічыць гадэ. Падумаеш—угодніца якая!

Р ы г о р. Угодніца! Ха-ха-ха! Пойдзе Лэя ў рай, мы засьпеваем ёй:

«Старая вялікакруцельніца, Лэя,

Нясі спірытусу нам!»

Лэя. [Сьмяецца]. Ой, Рыгор, Рыгор! На што Богу грашыць? Крыўдзіш ты мяне, старую. Якая ж я круцелька? Вады падліваю у гарэлку? Ашуківаю вас? Вы тут вышываеце, а у мяне душа ў пятах. Войце стражнік, трэба што сунуць яму ў руку. Авцыз-

нік зловіць—штрап плаціш. А якія зароботкі? Канейка на поўбутэльку...

Габрусь. Яе, брат, да вечэра ні пераспорыш і ні пераслухаеш. Баба—заўсюды бабаю застанецца—ці наша, ці жыдоўка: ні збрэшацца з імі (Да Лэі) Дай ленай закусіць чаго трохі. (Лэя выходзіць).

Габрусь. (Сьпевае ёй у сьлед)

«Ох, шынкарка наша Лэя,

Пашла,—прыдзе,—ні здурэя.»

Бэрка. (Адрываецца ад кнігі, пазірае на Габруся, круціць галавою). Гэта ужо такая натура у вашага брата: выціць на канейку, а гуку нарабіць на рубель.

Габрусь. А ваш брат калі адну чарку высьледыць увесь вар'янеця, хоць ты яго у Вілейку вязі (Бэрка паціскае плячыма, апускае вочы у кнігу і змоўкае). Як ты думаеш, Рыгор: дастане Бэрка сабе збавенця, ці не?

Рыгор. Хто,—Бэрка? А як жа! Чакай, Пятрук Пятра: будзеш сыр есьлі?... (Бэрка кідае сьрдзіты погляд на Рыгора. Рыгор і Габрусь сьмяюцца).

Лэя. (Уваходзіць). Ну, вот вам сьледчык сперчыкам і цыбулькаю.

Рыгор. О, дзякуй табе, цётка Лэя! (Да Габруся) Налівай, сябру!

Габрусь. [Да Рыгора] Ну, то уцекай жа! [Задзірае галаву і гладка вышывае, моцна крывіцца.]

Рыгор. [Узяўшы чарку ад Габруся]. Дай жа Божэ, каб у хлявох пладзілося, а у лалёх коласілася, каб жывы былі і яшчэ пілі.

Габрусь. Дай Божэ! [Габрусь і Рыгор закусываюць]

ваюць моўчкі. Бэрка моліцца у голас. Лэя сядзіць над панчохай]

Габрусь. Вот, брат, каб на яе агне, на гэту гарэлку: як высьнеш, падлу, дык адразу робіцца на душы святлей. Потым жа яна, нябось, зашкодзіць?

Рыгор. Глуцтво, браце... Ведаеш, што, Габрусь: давай паедзем ў Амэрыку?

Габрусь. А што ты думаў,—едзьма!

Рыгор. Расказываюць, што заробкаў там, колькі хочыш. Лапатамі агрэбай дзенюшкі.

Габрусь. І скажы, браце, чаму там многа заробкаў?

Рыгор. Народ панаваты. Рабіць сам ні хоча, а грошай многа.

Бэрка. [перастаўшы глядзець у кнігу, прыслухіваецца да мовы] Ой, покі ў Амэрыку заедзеця, то ў «Рыгу» напэўне трапіця.

Габрусь. Куды трапімо, то трапімо, але ні хапуну ў ланы. Ты вот молішся, а хапун за каркам шворыцца.

Рыгор. Ні ўжо гэта праўда, што іх бярэ хапун?

Габрусь. А ты ж думаў як? Людзі ні дарма гавораць. Унь нашаго каваля Шлёму... Каб ні Сальвэсь, то і прапаў бы: ушчаміў ў асіну—ні туды, ні сюды. Ледзьвы выратаваў.

Рыгор. Чуў я гэта, але мала даю веры.

Габрусь. Бо ты—дурань. А я табе скажу, што хапун есьць, што кожны год бярэ ён с кагаду па аднаму жыду... Ведаеш, такая справа. У жыдоў ні было грошай, а жyd, ты ведаеш, любіць грошы, моцна іх любіць. Вот яны і зрабілі такі кантракт с

чортам: чорт дае ім грошы, а яны, замест працэнта, плацяць адным жыдам с кагалу. І вот гэты зборшчык падаткоў называецца хапуном.

Бэрка. [Круціць галавою.] Эх, цемнота; цемнота! Адны дурні плявудзгаюць, а другія іх слухаюць.

Рыгор. Габрусь, братка, кінь ты Бэрку! Ды й ні праўда ўсё гэта,—брэшуць цёмныя людзі. Што-ж будзе, калі у нас Бэркі ні будзе? Дзе мы прыхілімся, сіраты? А ты, Бэрка, хоць у цяберозуму с поўцабэрка, маўчы, і ні мешайся ты ў нашу п'яную гутарку... Шій брат, ні бойся: розуму ні прап'ём, бо яго і німа. Глядзі мне у вочы: ты бачыш мяне?

Габрусь. Бачу больш, як трэба: ні аднаго, а мэдз гурт Рыгораў, і ўсе, як адзін.

Рыгор. А я бачу з дзесяць Габрусёў.

[Сьпеваюць]

«Чарка ўсё на сьвеці робіць,

З ёю можна жыці,

Ею ўсякія хваробы,

Можна загаіці.

[Адчыняюцца дзьверы. На парозі паважна зьяўляецца фігура Антося Латы. Суконны пільчак яго ўзьдзеты ў адзін толькі рукаў; праз шапку выбіўся касмык ужо пасівелых валасоў, у руках палка. Гаворыць моцна, адрывіста].

Антось. [Стаіць на парозі, абводзіць вачыма шынок, гукае моцна]. Здар-рова, ррэбята-а! [Ніхто ні адклікаецца. Трасе галавой, цяжка ўздыхае] Эх, ваякі мае, ваякі мае! Ні чуеця вы голасу свайго старога генэрала! Дзе дзяк Ралькоўскі, каторы да слоў малітвы: «Стомпіл да пекла» дабаўляў:

«бо па дарозі было»? Сьпіўся, бедны, царство яму нябеснае, вечнае адпачыванне яго душачцы! Дзе Антось Лузун, на фаміліі Семяняка?.. Антось, Антось! Ты быў шнаркі да бойкі, і ніколі ні зажывала у цябе шкурка на носі. Дзе Мікола Паляк, каторы меў вока на попа. Злавіў яго ў ночы, нібыта свайго сына, і давай накладаць яму на карку, прыгаварываючы: «Толькі па вячорках ходзіш, а сена каню ні даў! А сена каню ні даў!» Парыця вы землю, кампанейцы мае! Толькі я астаўся, як пень яловы на пасяцы. (Падыходзіць да Бэркі). Як маешся, турэцкі рабін?

Бэрка! От!.. Антось, як жывеш?

Антось. Жыву, брат, і цябе яшчэ на могілкі у мяшку занясу.

Бэрка. Ну!

Антось. А ты ўсё з гэтаю бубляю? Ужо адны вочы ні сьвецяць табе, зараз і шклянныя папсуеш. Што ты вычытаеш тут, куст альховы? Я ні пісьменны, а давай паспрэчаемся у навуцэ! (Адбірае ад Бэркі кнігу).

Бэрка. Антось! Антось, пакінь!

Антось. Я яму кажу—пакінь, а ён мне. (Вырывае з рук кнігу, выбегае на сярэдзіну шышка. Бэрка стараецца адабраць кнігу. Падбегае Ляя на помач. Антося пільчак спаўзае з рукава, Антось ні замечае, адпіхае аднёю рукою Бэрку і Ляю, а сам, раскрыўшы кнігу, перадражнівае).

«Агонь гарыць, дым коціцца,

А Бэрка думаў,—сьвет кончыцца...

Бэрка думаў, сьвет кончыцца,

А то агонь гарыць, дым коціцца.»

Бэрка. Э-э, п'яніца, варыят!

Антось. Сам ты варыят, ідал ты! Табе толькі аднаму хочацца ў рай? Скула табе, а ні рай. Калі ўбачу, што ў рай пашыбуеш, звалаку! Дальбог, звалаку! (відае аб стол кнігу. Рыгор і Габрусь рагочуць).

Рыгор (да Габруся). Загуліваецца Антось.

Габрусь. (Нізка апускае галаву) А мы с табою—святыя!

Антось (да Бэркі) Ну, пугач ты душляны, кнігаед дурны! Скажы мне: колькі раз ляжа голка ад Нясвіжа да Міра? Гэтага ні напісана у тваёй галаве? Га?

Бэрка. Ні лічыў!

Антось. А што крапчэй жыцьця і сьмеіні? Скажы мне, пісьменны!.. А скажы, чаму я плачу там, дзе трэба сьмеянца, і сьмяюся тагды, калі трэба плакаць?

Бэрка. Ну, бо у цябе такая натура.

Антось. Натура, натура! Быў салдат Батура, у яго была кепская натура. Чаму ён салдат Батура?

Бэрка. (Ускідае плячыма, ні знае, што сказаць).

Антось. Уй, заткало старое! (Ідзе да Лэі). Ну, Лэя, давай руку,—пагадаю.

Лэя. Ні трэба, ні трэба,—ні хачу!

Антось. Калі кажу давай, то давай! (Сілаю бярэ руку, углядаецца. Крывіць голаву і так і гэтак). Доля твая, як жыто у Канцывалоках. Шчасьце тваё асталася ззаду. Ты ідзеш да яго, але міма, пазіраеш яму ў вочы, а бачыш яго сьціну. Сэрца тваё ніспакойна; думкі твае займае мужчына сьветлага воласу,

каторы любіць выніць.

Лэя. (сьмяецца). Можэ гэта ты, Антось?

Антось. Так і ёсьць; рука гэтак паказывае. А Бэрку ты ні любіш,—яго і любіць німа за што.

Бэрка. (Намысьліўшыся), Ну, Антось: пытаў ты мяне, запытаю і я цябе. Скажы, колькі сабака носіць у сабе страву?

Антось. Столькі, колькі ты над бубляю сядзіш. (Рыгор і Габрусь сьмяюцца).

Бэрка. А чаму у курыцы вочы закрываюцца знізу?

Антось. А чаму у цябе нос на перадзі, а ні на патыліцы? Дурак ты! што ты пытаеш? Такая яе ўрода.

Бэрка. А вот і ні ведаеш.

Антось. Больш я забыўся, як ты знаеш.

Габрусь. (да Антося). Хадзі, дзядзька, да нас!

Антось. Дык што будзе?

Габрусь. Нічога ні будзе, пасядзіш з намі, чарку выпьеш.

Антось. Змілаваліся! Дзякуй вам, дзеткі!.. Ідзіця вы к чортавай матары з вашай гарэлкай. У мяне свая ёсьць. (Мацае кішэні). Нябось, ніхто ні захацеў з дзядзькам паздароўкацца—брыдка! Антось—пьяніца, Антось—лайдак, на Антося дзеці пальцамі паказываюць... Дзе-ж мая пляшка, трасца яе долі?.. Бэрка! на што забраў гарэлку?

Бэрка. Я ні пьяніца, Антось.

Антось. Эх, Бэрка, Бэрка! Святым хочаш быць, законы талмудаў споўняеш, а Антосю запускаеш шпількі. Ну, што-ж?

Лэя. Можа ў пільчаку твая гарэлка?

Антось. От што значэ сэрцо кабеты, каторая любіць. Ты, Лэя, будзеш у раю, а Бэрку—гула ас-маленая. Дай пацалую цябе. (Лэя уцекае) Бэркі ба-іцца! (Падымае пільчак) Губляў я гарэлку многа раз, але яна ні прападала. А гарэлка згубіла мяне адзін раз, і я ні знайду сябе. (Цягне з бутэлькі. Стаіць колькі мамэнтаў, апусьціўшы галаву, потым паважна уздымае яе, абводзіць усіх). Выбачайця, хлопцы! Выбачай і ты, Бэрка... Я ні са злосьці—натура мая такая... (Зразу другім тонам) Эх, каб я быў пісьменны! Напісаў бы я пра нашае цёмнае му-жычае жыцьцё, ды як напісаў-бы: слязьмі і кроў'ю! Вам сьмешна: Антось—камэдыянт, пацешае вас, і вы сьмеяцеся! Але ці бачылі вы, як Антось плакаў? Але ці чулі вы, як Антось праклінаў час, калі ён ра-дзіўся на сьвет, долю сваю сабачую?... Эх, свіначае жыцьцё! (Скрыгіча зубамі). І каму карысьць з мяне? Жыў я, жыў, лік годам згубіў. Сынэ паўміралі, ўнү-кі гібеюць. А жонка?... (Задумываецца). Ты б і дагэ-туль жыла, мая сівая галубка, і мяне б пахавала. Але ці мала адабраў я твайго здароў'я? Ці ні ты гэта тулялася на завугольцо ў аднэй бялізьне, як у маёй галаве бушаваў хмель?... Сабака я, печаны гад, збойца!.. Хата мая спусташылася, вакруг ўсе павыміралі, а я адзін... Я—адзін! Мне жудасна ў хаці маёй!.. (Адна толькі ты са мною, атрута мая, ты—мая пагібельніца! (Трасе бутэлькай) Ты, згуба мая! З-за цябе калаціў я сямью маю, з-за цябе, па-ганая! (Замахіваецца бутэлькай). Не, ні хопіць сі-лы разбіць цябе. (Зноў цягне з бутэлькі) Чорт мя-

не павенчаў с табою! (садзіцца за стол). Пасуньцеся, хлопцы! (Рыгор і Габрусь даюць мейсцо Антосю. Антось паставіў бутэльку на стол, сьціскае рукамі галаву. Цело яго трасецца ад здушанага плачу. Габрусь і Рыгор пераглядаюцца)

Габрусь (Рыгору) «Чарка ўсё на свеці робіць»... (Мощна задумываецца).

З А С Л О Н А.

Зьява другая.

(Ноч у лесі. Ціш, жуда. З глыбіны лесу нясуцца ніясныя, таемныя зыкі. Крычыць сава: «Кі-гі! кі-гі!» У пушчы як бы хто-сь пераклікаецца: Гу-гу-гууу!» З-за хмар калі-ні-калі вышывае мясячык ды зноў зьвірае у хмаркі. Антось, Габрусь і Рыгор ідуць праз лес. Гарэлка водзіць Антосю у бокі. Габрусь і Рыгор надтрымоўваюць яго.)

Антось. Стойця!.. стойця, сакалэ мае турэцкія! (Упіраецца, падаецца назад. Усё застаўляюцца. Антось перастае дзівачыць, шільна углядаецца ў лес).

Рыгор. Тут у дзень нічога ні убачыш, а дзядзька у ночы хочыш нешта згледзіць.

Габрусь. Хадземо, дзядзька, памалу.

Антось. (Ціха, спаважна, нікога ні слухаючы).

А ці ні здаецца вам, хлопцы... (прыслухіваецца)

Ссс!.. (падымае палец у гору. Габрусю раптоўна робіцца чагось страшна).

Габрусь. Ну, пашоў ужо вар'янецц! Даўно парабіць дома... (да сябе). Згарэла-б яна, гэта гарэлка!

ка, і вы разам з ёю!

А н т о с ь. А ці ні здаецца вам, сынэ мае, што мы ні па тэй дарозе ідом, га? (Усе узіраюцца надарогу).

Р ы г о р. Здаецца—тая, а можа і ні тая!

Г а б р у с ь. (З усьмешкою) А ці ні ўсё роўна нам? Мы даўно бадзяемся ні па тых дарогах, кудою ходзяць добрыя людзі.

А н т о с ь. Унь куды гне, злодзый! (Б'е злёгка па яго плечу). Ты праўду кажыш сын мой: сышлі нашы калёсы з калеінаў. Ну, і чорт іх бяры: як ні пакоцяцца, а за мананольку зачэпяцца. [Сьпевае.]

«Ой хадзем да дому, Заражам ката,

Ні скажам нікому,

Бо наш кот—сірата.»

Г а б р у с ь [Злосна]. Ні вый ты, дзядзька: ваўкоў яшчэ пасклікаеш.

А н т о с ь. Гэ, брат, цяперашнім сьветам лепш з ваўкамі жыць, чым з людзьмі, бо што цяпер чалавек? Ноль! пацяруха!

Г а б р у с ь. Ну, годзі, годзі! Пойдзем, дзядзька!

А н т о с ь. [Штось успомніўшы]. Стой! стой! А я такі склічу ваўкоў, паваблю іх! Колісь, брат стражнікаваў, с князямі на мідзьведзяў хадзіў. О-о-о! [Бяжыць з дарогі у гушчар і вые па-воўчы, згарнуўшы кулаке ў трубу. Габрусь і Рыгор слухаюць. Антось вые, як воўк: вые доўга, сперша ціха, потым ўсё усіляе голас і канчае страшным, жудасным завываннем]

Г а б р у с ь і Р ы г о р [разам] Кінь, дзядзька, бо ні добра слухаць—німа чаго жартаваць з імі.

А н т о с ь. (Сумна) І воўк у лесі ні хочэ адгукнуцца мне.

Г а б р у с ь. [Цягне Антося за рукаў]. Ну, хадземо,

дзядзька, даволі дзівачыць!

А н т о с ь. Ідзі, дружэ! ці ж я цябе трымаю? А мне некуды. Каму я патрэбны!? А патрэбян,—то той і сам прыдзе да мяне, калі я яму патрэбян буду. [Памаўчаўшы]. Душа мая баліць, косьці скрыпяць, і кішкі бурчаць; трэба зрабіць папаску—ногі ні служаць. Садзіся, кампанія мая, чужь ні родная [садзіцца на дол, мацае кішэні]. Захапіў с сабою жывучэй і гаючэй вады. [Дастае бутэльку з гарэлкай]. Во яна!

Г а б р у с ь [плюе і сярдзіта адварочваецца]. А каб ты смалы напіўся! Ну, кінь, дзядзька! дома выпьеш. [цягне Антося, той вырываецца].

Р ы г о р. Ну, ніхай саначыне чалавек. Што ты прыстаў, як смала? Ні табе, здаецца, равесьнік (Ласкавей). Пасядзімо крыху, пакурымо, сапачынем. (Садзіцца каля Антося, Габрусь адыходзіцца ад іх, разглядае мейсцо).

А н т о с ь. Ну, Рыгор: здароў будзь! [цягне з бутэлькі]. Вантробы яна ужо мне напаліла.

Р ы г о р. То на вошта яе піць?

А н т о с ь. [Ціха]. Ні магу... Ты ні ведаеш гэтага [Стукае ў грудзі]. Баліць у мяне, ссе мяне нешта, душа пые! Нейкі злы дух залез сюды і ні дае мне спакою! О, Божэ літасьцівы! Дакуль будзе пакута мая? [Апускае галаву].

Г а б р у с ь. [Пакідае кампанію, ідзе па дарозі, прыглядаецца, прыслухіваецца]. Не,—зоймешся з імі, ніколі да дому ні трапіш. Але і праўда, ці тая гэта дарога? А спытаць німа у каго. (Раптоўна астанаўляецца: ў перадзі ніясна абазначаецца фігура. З мроку выходзіць чалавек, пад пахаю торба, ў руках па-

ка, ідзе падскокам, высока падымае ногі і громка тупае; зямля глуха аддае крокі нівядомага). Адкуль, чалавечэ?

Н і в я д о м ы. З багны—балота, з сухога чарота, дзе чэрці сьвятых спакушаюць.

Г а б р у с ь. (Спалохаўшысь). Ня ведаю, што гаворыш, чалавек! Ты мне скажы, куды зайду я, пайшоўшы па гэтай дарозі?

Н і в я д о м ы. На могілкі.

Г а б р у с ь. На якія могілкі?

Н і в я д о м ы. А на тыя, адкуль ніхто назад ні ходзіць.

Г а б р у с ь. Тьфу, згінь ты! (Хрысьціцца).

Н і в я д о м ы. А мне перэдалі гасьцінчыку для цябе. На! [Згартае і дае Габрусю у нос фігу].

Г а б р у с ь. [Адскаківае. Нівядомы ідзе далей, заліваючыся ціхім рогатам]. Божэ мой! Куды зайшлі мы! [Ідзе да Антося і Рыгора. Антось сядзіць, як акамянелы, Рыгор ляжыць на сьпіні. Да Рыгора]. Рыгор, уставай, браток: Бог ведае, куды мы зайшлі. Тут страшнае мейсцо, і Бог адступіўся ад яго—тут прайшла здань, а можа і сам д'ябал; ўласныя вочы мае бачылі яго!

А н т о с ь. (Падымае галаву, абводзіць вачыма сямлі і лес). Ты кажаш: «Куды мы зайшлі?» Вот тут і ёсьць точка! Хіба ж мы самі зайшлі? Нас вёў нехта, а мы, як сабакі на ланцугу, накорна ішлі за ім.

Г а б р у с ь. Што ты, дзядзька! Ахамяніся!

А н т о с ь. [граптоўна зрываецца з мейсца, сьціскае кулаке, скрыгічэ зубамі, крычыць нема]. Вон! вон яе адгэтуль! (Бяжыць, як бы каго іцловь і хочэ

рынуцца на яго).

Рыгор. [Трасе Антося] Дзядзька! дзядзька! Не-
рахрысьціся ты, Бог с табою!

Антось. Я задушу яе, згубу маю!

Рыгор. Каго? Гэта у цябе здань, дзядзька, з га-
рачкі [Габрусь трасецца, як асіновы ліст, хрысьціц-
ца сам і хрысьціць Антося].

Антось. Цеш, дзеткі, цеш! [Злосна]. Адступіся
ад мяне: я душу прадаў чорту!

Габрусь і Рыгор. [Адскаківаюць, як апара-
нныя] Што ты?.. А Божэ!..

Антось. (Углядаецца у цемянь) Вот яна, во! (па-
казывае рукою на гушчар). Стаіць, халернае мяса.

Габрусь. (Да Рыгора) Ты бачыш? Там хто-сь
стаіць... варушыцца!

Рыгор. (Хаваецца за сьціну Габруся). Пан Бог
з намі, Дух Сьвяты! Тфу, згінь, прападзі! (Усе ў
трох пазіраюць у лес. З гушчару павольна зьяўля-
ецца жанчына. Ні рук яе, ні ног, ні твару ні ві-
даць. У колькі кроках цень застывае).

Антось. Чаго ты прыйшла сюды? Што табе тут
трэба?

Здань. А як табе сказаць? Прыйшлі мы да ня-
бе на суд.

Антось. Хто—мы?!

Здань. Я і ява.

Антось. А чорт вашаго бацьку і мацеру ведае!
Мала на сьвепі ўсякіх патаскух?

Здань. Ой, як ты лаешся! А яшчэ добры знаёмы!

Антось. Які я твой знаёмы? Брыда ты!

Здань. Ха-ха-ха! Вот табе і на! Ды ты ж без

мяне ні воднага дня ні пражыў, ты, калі хочэш, крыху мой бацька.

Антось. А прападзі ты, такая дачушка!

Голас з лесу. За хочэш—і прападзе. Мяне то ты ні знаеш, але я ніадступна сную за табою, як твая цень, як верная служба твая; кожную мінуту шапчу я табе: «Кінь, Антось, сваю натуру, будзь ты чалавекам!

Антось. А гэта што яшчэ за прыцель такі?

Здань. А ты і разваж нас... Мы даўно ужо камоцімся з ёю. Я—Манаполька, я—Вышвіхоха; яна—Цввярозая пані.

Антось. [Трэ лоб]. Ну, загадаюць загадку, хоць Бэрку з бубляю кліч на падпамогу.

Здань. Гэта цввярозая імасьць пілуе мяне і пілуе. «Ты,—кажа—людзкая згуба, ты—нішчасьце людзкае.» Так гэта, ці не? Скажы па-праўдзі, Антось: калі табе весяла і ты сьневаеш—ці тагды, калі ты п'яны, ці тагды, як ты цввярозы?

Антось. (Хітруе). Ні заўсюды чалавек сьнявае з радасьці. Быў у мяне знаёмы, дзяк Ралькоўскі, царство яму нябеснае: той сьневаў заўсюды, бо ён з гэтага хлеб еў. Раз, беднаго падашукаў Антось Лузун. Панёс прадаваць дзякавы боты, каб разам прапіць іх. Боты то ён прадаў, але прапіў іх бяз дзяка—і панюхаць таму ні даў. Пашоў дзяк хавань умарлага, стаіць у выступках, холадна, троху ні плачэ, а цягне: «Со святымі супакой!»

Здань. Ты ні тое гаворыш, што думаеш. Ну, што ж? Людзі заўсюды забываюць дабро. Але ж трэба быць справядлівым. Хіба забыўся, да каго прыхі-

ляўся ты, калі табе было горка на душы? Помніш — быў пажар? Усё пагарэло, сам выскачыў з хаты, у чым стаяў, чуць жывымі былі выхвачаны дзеці, ні было за што рук зацяць, і ты хадзіў пануры, як бы на табе зямля лежала. А людзі вакол былі так чэрствы на тваё горо, так чэрствы! І душа твая ачэрствела, ацьвярдзело тваё сэрца, Божы сьвет стаў табе ні мілы, і ні рад быў ты жыццю. А хто усцешыў цябе? Хто адагрэў тваё сэрца? Цьвярозым ты мейсца ні знайходзіў сабе, а вышй — ты стаў другім чалавекам, і сьвет адмяніўся, і горо тваё паказалася жартамі.

А н т о с ь (стаіць унурывушыся). Нечага сказаць, жыў Антось Лата, рай было яго жыцьце. У-у-х! У друзачкі пабіць... (пакорна). А каго?— (Схіляе голаў).

Р ы г о р. Згавары ты, дзядзька, пацеры і супакойся: гэта нічыстая сіла чмуціць цябе.

Г а б р у с ь. (Цягне Антося за руку). Хадзем бордзінька з гэтаго заклятаго мейсца!

А н т о с ь. Малецяся вы, а мяне Бог ні ўчые. Грэшны я, сакалэ мае: і турэцкі бог ні захочэ з Антосям кампанавань (махае рукамі). Адчапецяся ад мяне, хлопцы: я ўсім хачу насы уцерці, і сам смаркатым застаўся.

З д а н ь. Дык ці можна разлучацца нам с табою, мой дружэ, калі мы так моцна зьвязаны! І ні адно здарэнне у тваім жыцьцю ні адбывалася без мяне. Першы твой крык, каторым ты спатыкаў жыцьце, далетаў і да маіх вушэй, і я пла, як добрая госьця, і несла с сабою радасьць для ўсіх. Са мною заўсюды весялей, бо я разагрэваю кроў, адганяю сумныя

думкі і развязываю язык. Ні наладзіца справа, клічуху мяне, і я усіх пагаджу... Скажы ж, чалавечэ, ці мае я права на папану людзкую?

А н т о с ь. (Круціць галавою). Складна гаворыш, як у сьцяну лепіш. Была у мяне рыжая сучка, то і тая так ні брэхала (рагочэ) Эх, Антось, Антось! Раскідаеш ты залатыя слоўкі, але хто зьбярэ іх? Паслухайця-ж мяне, мае прыхільныя прыяцелькі. Быў на сьвеці музыка-дудар. І меў ён дудку, ды такую прыўдалую і так яна жаласна іграла, што без плачу ніхто ні мог яе слухаць: такое сэрцо улажыў у яе дудар. Дык заўсюды іграла яна жаласна. А калі хто хацеў весялейшых сьпеваў, то для тых у дудку укладалі другое сэрцо... Ці была гэта дудка шчасьліва?.. Ты адбірала у мяне маё сэрцо, наліваючы вантробы мае гэтую атрутаю... Чуеш ты? Я клічу у сьведкі гэту сляпую ноч, гэты лес адвечны, мясячык ясны і далёкія зоры: будзь ты праклята! На вечныя векі праклінаю цябе, чортава служка!.. У апошні мой час вы прышлі насьміхацца з мяне. Вам мала насьміхання над цэлым маім жыццём. (З ні сваёю сілаю вырываецца з рук селян, і як пружына кідаецца на здань і падае на дол... Пачынае світаць, ў лесі шарэе. Антось ляжыць, ні варушыцца. Габрусь і Рыгор падбегаюць да Антося)

Рыгор. Дзядзька, дзядзька!

Габрусь (ў дзікім страху) Ніжывы! (Антось ляжыць ніцма. Габрусь і Рыгор стаяць наобабал, назіраюць адзін на другога).

Тарас Гутча.

НА ДАРОЗІ ≡
≡ ЖЫЦЦЯ.

Асобы:

Кабета

Дзяўчына.

Васіль, сын кабеты.

Падарожны.

НА ДАРОГІ ЖЫЦЦЯ.

(Шырокі шлях. Дарогі і сьцежкі разоўзаеца ва ўсе бокі. Пасярод дарогі стаіць стары сагнуты крыж. Збоку чарнея высокі лес. Па шляху калі-ні-калі праходзяць падарожныя. Вечарэя, ноч паволі апускаецца на землю. На шлях ціха выходзіць жаночая постаць).

К а б е т а. (Азіраецца вакол). Якой-ж дарогі трымацца цяпер? У які бок пайсьці?.. І ногі мае адняліся... Дзе-б прысесьці? (садзіцца на прыдарожныкам'янь). Адзначыў мне Бог Сьвяты ў адвечнай кнізі жыцця вялікае гора. У сваёй нязьмернай добрасьці і справядлівай асудзіў Ён мяне на доўгае-доўгае блуканне. Божэ! ці будзе калі канец майму бадзяню, маёй паняверцы і зьневазі? [цяжка ўздыхае]. І ні памятую ўжо, калі выйша я на гэту дарогу пакуты, пагарды, зьневагі [нізка схіляе голаў, доўга і моцна задумываецца]. Сказаў мне Бог Сьвяты, што тагды толькі скончыцца мая дарога пакуты, толькі тагды я выйду на прасторную пуціну і пазнаю радасьць доўгажаданнага сапачынку посьля труднай дарогі, калі пазьбіраю я дзетаў сваіх. Дзе-ж вы, мае дзеткі? Накінулі вы мяне і разышліся па сьвеці, а я хаджу, шукаю вас, каб зноў сабраць вас ў адну сямейку. [Углядаецца на дарогу]. Там ідуць. Ідзе пара, мабыць жаніх са сваёю маладою... Ах, як хораша яны убраны! Як яны молады і прыгожы...

[Шільна углядаецца, другім голасам]. Што гэта? Ці ні абманываюць мяне мае старыя вочы? Як падобен гэты паніч да майго Васіля!.. Божэчка! ды гэта-ж мой Васіль! Гэта—ён, ён! [Кідаецца да яго]. Васіль! Васіль! Сонейка маё!

Дзяўчына. Ах, Божэ! Якая мілая старушка і як яна бедна! Вася! гэта твая маці?

Васіль. [У замешанню]. Адступіся, старая, ні стой на дарозі! [Ласкавей]. Ты абмылілася, старэнькая: я ні ведаю цябе.

Маці. Васілька, Васілечак! Ты зірні мне у вочы, зірні, саколк, хоць адзін мамэнцік. Падымі твой капялюшык: на галованцы тваёй над праваю броўкаю ёсьць маленькі шрамок. Помніш, Васілёк, ты маленькім бегаў на лаве, аступіўся, скінуўся на землю і упаў галованькай на чэрапок, с катораго елі мешаніну куры. (Працягае руку, каб зьняць капялюш).

Васіль. [Хапае за руку]. Прэч рукі, шалёная кабета! Ты забрудзіш мне капялюш. Чаго прывяза-лася, старая? Прыстань да багатаго—ён больш дасьць табе! [Дастае партманэт, вымае срэбраную манэтку] На, вазьмі старая, і ідзі з Богам!

Маці (хавае назад рукі). Я ні жабрачка, сыноч, і ні прашу у цябе міласьціны. Я на цябе ўсё аддала: набытак свой і здароўя ні шкадавала свайго, каб вывясці цябе у людзі. Ты унь якім стаў прыгожым панічом і хочэш адкупіцца срэбраным кружком! (Закрывае рукамі твар і ціха плача).

Дзяўчына. За што ты пакрыўдзіў сваю бедную матку?

Васіль. Я ні знаю яе, гэта проста жабрачка.

Дзяўчына. А пакажы свой шрам?

Васіль. (Ні даецца) Мала якіх шрамоў можна знайсці у чалавека?

Дзяўчына. (Строга глядзіць на Васіля. Вочы яе робяцца халоднымі, злымі, поўнымі зневажэння) Вы—пусты, нічэжны і дрэнны чалавечак! Мне брыдка за часы нашага знаёмства. Ты пасаромяўся твае беднае маткі, ты ні пасаромяўся людзей, ні пабаяўся Бога, ты плюнуў у твар сваёй мацяры. Да каго ж ты падобян цяпер? Ты падобян, выбачай, да тэй свінні, што, наеўшыся жалудоў, стала лычам рыць карэнні таго дуба, на каторым выраслі яны. Але я рада гэтаму здарэнню пазнаць тваю істоту, і мы больш ні знаёмы! (Адварачываецца да Васіля сьпінаю, ідзе да кабеты).

Ні плачця, мілая! Я ведаю, вам цяжка і горка чуць тое, што пачулі вы ад сына. [Васіль, апусьціўшы галаву, ідзе далей]. Фальшывы стыд быў прычынаю ўсяго... Ведаеця што: вы утаміліся, вы галодны—пойдзем да мяне! Цяпер ноч, адпачынеця і пойдзеця сабе даляй. А то засталіся б жыць са мною. Я тут нідалёка,—ў сяле у школцы.

Кабета. [Абнімае дзяўчыну]. Дзякуй табе, мая прыгожая красочка. Вяліка мая дарога, і рано мне сапачываць. Мне трэба спешацца.

Дзяўчына. [хітра] А ведаеце, што я вам скажу? Вы пойдзеця да мяне, к вам і Васіль прыдзе, набачыця, прыдзе!

Кабета (сумна) Не, красуня мая: ні да мяне прыдзе Васіль, а да цябе. А я твае, галубка, ахвяры ні хочу, бо я палюбіла цябе, як сваю родную дачуш-

ку (Уздыхае). Была у мяне Ганначка, прыгожая была яна! Вот я гляджу на твае вочкі, і мне здаецца, што гэта пазіраюць на мяне вочы мае Ганусі. А дзе мая кветачка, мая радасьць—Гануся? Ні якой звестачкі, ніякой чуткі німа ад яе. Ні сядзелася ёй дома, захачела лейшай долі, лягчэйшага жыцця, і зьбілася дзяўчына с тропу! Згубіла маладзенькую яе прыгожасьць, яе сінія, як майскае небо, вочы, яе пышны тонкі стан і прыўдалая постаць... [Плача].

Д з я ў ч ы н а. А можа яна здарова і шчасліва, і вы знайдзеця яе.

К а б е т а. (як бы ні чуючы гэтага). Ты ні пагневайся на мяне, золата мае! Я вот пазіраю на цябе, і мне хочэцца сказаць табе колькі словак. [Дзяўчына апускае вочы] Бойся, дзіцятко, свайго характва. У роўнай меры нясе яно табе і шчасьце і гора. Ведаеш, мілая, калі убачу я прыгожую дзяўчыну, мне робіцца, гладзючы на яе, так сумна, сумна, што і сказаць ні можна... Ну, ты ведаеш, чаму. А Васіль табе ні пара, хоць ён мне і сын... Ну, мілая, бывай здарова!

Д з я ў ч ы н а. Вы ужо ідзеця?

К а б е т а. Пара, галубка. (Абнімае і палуе дзеўчыну). Ніхай паліць і бароніць цябе Бог!

Д з я ў ч ы н а. Бывайце здаровенькі. (Расходзяцца, дзяўчына адышоўшыся). Памятайце,—калі ні будзе прыпынку, то ні мінайце мяне.

К а б е т а. Дзякую, мілая! (Лёгкая, стройная фігура маладой дзяўчыны губляецца ў змроку ночы. Кабета ідзе далей па шляху. Ступіўшы колькі крокаў, яна спыняецца: ёй пачуліся здалёк зыкі песьні. Песь-

ня блізіцца, і чутны асобныя словы. Ідзе падарожны і сьпявае).

«Ой ты даль мая,
Задуманная!
Што глядзіш ты, даль,
Так нівесела?
Смуга сіняя,
Нірухомая,
Спавіла цябе,
Ніпрытульную.

І глядзіш ты, даль,
Сірацінаю,
Ніуцешнаю,
Горамычнаю.
Хоць жа смутна ты,
Маўчалівая,
Хоць на душу мне
Насьцілаеш цень,

Хоць нічым вачэй
Мне ні радуеш,
Усё-ж міла ты мне,
Безатказная!..

К а б е т а. (Сама сабе). Божэчка! Які нішчаслівы павіцян быць гэты бедак! Колькі жалю і гора ў тону яго песьні! Колькі бяздольных, ніпрыхільных людзей тончуж гэтыя дарогі і сьцежкі!

П а д а р о ж н ы. [Адзеты бедна, ў руках палка, за плячыма клунак. Параўняўшыся с кабетай]. Добры вечар, душа чалавечая!

К а б е т а. Добры вечар, сакол!к!

П а д а р о ж н ы. Скажы, кабетка, куды ідзе вось гэтая дарога?

К а б е т а. Ні ведаю, чалавечэ. Сама ніяк ні выбяру дарогі, ні ведаю куды кінупца.

П а д а р о ж н ы. А куды-ж ідзеш, старая?

К а б е т а. Куды іду, ні ведаю, шукаю таго, чаго ні губляла.

П а д а р о ж н ы. А адкуль дыбаеш, старэньвая?

К а б е т а. С самаго пачатку, голубе.

П а д а р о ж н ы. Першы раз бачу такую кабеціну. (Разважае). Гм! А ты кажэш шчырую праўду?.. Цікавая ты кабеціна... Дык, кажэш, і ты ні ведаеш дарогі?.. Знаеш, старэнькая, што: ты, бачу, ніудачніца, такая, як і я. Гора тваё і маё, начэй сказаўшы, нашае гора ў тым, што мы ходзім з адкрытымі вачыма, а нічога ні бачымо, як бы мы ў лесі. Вось я,—увесь век ў дарогах, а дарог ні знаю. Людзям даю раду, а сам сабе ніяк ні параджу. Мы, кабетка, сляпыя, мы цемнікі, німа у нас грунту пад нагамі.

К а б е т а. А скажы, чалавечэ: чым ты займаешся? На абліччу ты падобян да сьвятога.

П а д а р о ж н ы. Я, галубка, падарожны, іду з аднаго мейсца на другое. Я люблю новыя крае, сьвежых людзей. Я хацёў знайсці шчасьце і разказаць аб ім людзям. Я шукаў такой зямлі, дзе б людзі ні ведалі пакуты.

К а б е т а. І што ж,— ты знайшоў? Ці ёсьць на свеці шчасьце, ці не?

П а д а р о ж н ы. [Бярэ кабету за руку]. От як мойдзеш, старэнькая, па гэтай дарозі, то шчасьце будзе там (паказывае рукою ўпярод), і там (паварочаецца назад і паказывае рукою).

К а б е т а. Скажы, чалавечэ, прасьцей, а то я кеска штось разумею тое, што ты мне гаворыш.

П а д а р о ж н ы. Як табе сказаць, кабетка? Шчасьце—або далёка ад нас ззаду—мы перабываем яго і назнаём толькі тагды, як ужо адыйдземся ад яго; або яно далёка наперадзі: ў нашых думках. Я, галубка, тужу аб далёкім-далёкім мінулым, да катораго ёсьць адна толькі дарога—дарога маіх думак.

Бел. аддзел

1994 г.

1934-И

Бел 1994

80000002479409